

Asia: VN/1531/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi alkoholilain muuttamisesta (alkoholijuoman toimittaminen, etämyynti ja markkinointi)

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

1. Yleiskanta

MIELI Suomen Mielenterveys ry kiittää mahdollisuudesta antaa lausunnon. MIELI ry ei kannata hallituksen esitystä, joka mahdollistaisi alkoholijuomien etämyynnin ja kotiinkuljetuksen, selkeyttäisi rajat ylittävän etämyynnin sääntelyä sekä helpottaisi väkevien alkoholijuomien markkinointia.

Esitys on yksiselitteisesti haitallinen kansanterveyden ja mielenterveyttä edistävän työn näkökulmasta. Alkoholin saatavuuden helpottamisella on vahva yhteys alkoholin kulutukseen ja siitä aiheutuviin haittoihin. Näin ollen luonnos hallituksen esitykseksi on ristiriidassa perustuslain 19 §:n 3 momentin kanssa, jonka mukaan julkisen vallan on edistettävä väestön terveyttä.

Tilanteessa, jossa mielenterveys- ja päihdepalvelut ovat jo riittämättömiä ja kriisiytyneet, palvelujen tarvetta ei tule lisätä kasvattamalla alkoholin saatavuutta. Vakuuttavan tutkimusnäytön mukaan alkoholin kulutusta ja sen haittoja voidaan tehokkaimmin vähentää alkoholin saatavuutta rajoittamalla.

2. Mielenterveyden ja alkoholihaittojen yhteys

Mielenterveyspolitiikassa jää usein sivuun, miten vahvasti alkoholin käyttö ja alkoholipolitiikka vaikuttavat mielenterveyteen. Alkoholin ja mielenterveyden ongelmien välillä on kaksisuuntainen

yhteys: alkoholin käyttö lisää mielenterveysongelmien riskiä, mutta mielenterveyden ongelmista kärsivät ovat myös haavoittuvaisempia kärsimään alkoholihaitoista.

Alkoholi vaikuttaa keskushermostoon ja vaikeuttaa tunteiden säätelyä. Runkas tai pitkäaikainen käyttö lisää riskiä mielenterveyden ongelmiin, kuten ahdistuneisuushäiriöihin ja masennukseen. Alkoholi voi myös laukaista tai pahentaa mielenterveyden häiriöitä ihmisillä, joilla on niihin alttius. Alkoholia käytetään usein itsehoitona ahdistukseen, masennukseen tai stressiin erityisesti, jos riittäviä mielenterveyspalveluita ei ole oikea-aikaisesti saatavilla, kuten Suomen palvelujärjestelmän nykytila valitettavasti on. Tämä luo noidankehän, jossa mielenterveyden ongelmat ja alkoholinkäyttö vahvistavat toisiaan.

Sekä yksilö- että väestötasolla alkoholinkulutus on yhteydessä myös itsemurhien määrään. Kun väestössä alkoholin keskikulutus laskee, myös miesten itsemurhat laskevat. Mitä suurempi ihmisen alkoholinkulutus on, sitä suurempi itsemurhariski on sekä naisilla että miehillä. Alkoholihäiriö nostaa suomalaisten itsemurhan riskiä yli kymmenkertaiseksi. Suomessa yli 40 prosenttia itsemurhasta tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena. Suomessa itsemurha liittyy alkoholiin useammin kuin monessa muussa maassa. Vastuullinen alkoholipolitiikka on siksi keskeinen osa suomalaista itsemurhien ehkäisytyötä.

Lisäksi alueella myydyin alkoholin määrä on yhteydessä psykiatriseen sairaalakäyttöön. Mitä suurempi tilastoitu alkoholin myynti alueella on, sitä enemmän käytetään psykiatrian sairaansijoja. Erityisesti pitkäaikainen raskas juominen voi johtaa alkoholipsykooseihin, jotka ovat vakavia psyykkisiä tiloja. Alkoholipsykooseja esiintyy Suomessa noin 0,5 % väestöstä, ja myös niiden esiintyvyys on yhteydessä alueelliseen alkoholin myyntiin.

Alkoholin saatavuuden lisääminen kasvattaa riskiä itsemurhamäärien nousuun, psykiatrisen sairaalahoidon tarpeeseen ja alkoholipsykoosien määrään sekä lisää mielenterveyspalveluiden tuottamiseen liittyviä kustannuksia.

3. Vaikutukset perheisiin, lapsiin ja sukupolvien yli

Alkoholinkäyttö on yhteydessä sosiaalisiin ongelmiin, kuten lähisuhdeväkivaltaan ja lasten kaltoinkohteluun, jotka puolestaan heikentävät kaikkien perheenjäsenten psyykkistä hyvinvointia. Siten alkoholin saatavuuden helpottaminen heikentää myös välillisesti perheiden ja lasten mielenterveyttä.

Kotiin kuljetettu alkoholi käytetään kotiloissa, mikä lisää kulutuksen keskittymistä kotiympäristöön. Alkoholin käyttöä tulisi ohjata tilanteisiin, joissa lapsia ei ole läsnä: kotiinkuljetuksen

mahdollistamisessa toimitaan juuri päinvastoin. Tämä kasvattaa merkittävästi lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvia alkoholin käytön haittoja, sekä kasvattaa perheväkivallan ja lasten kaltoinkohtelun riskiä.

Noin puolessa lähisuhdeväkivaltatilanteista tekijä on alkoholin vaikutuksen alaisena. Lähisuhdeväkivallan uhreina ovat useimmiten naiset. On myös huomioitava, että alkoholin vaikutuksen alaisena tehdyn väkivallan seuraukset ovat usein vakavampia kuin muussa väkivallassa.

Lapsuus päihdeongelmaisen vanhemman kanssa on vakava riski lapsen kehitykselle ja terveydelle. Tutkimusten mukaan vanhempien päihdeongelmista kärsineillä lapsilla on noin 1,5-kertainen riski mielenterveysongelmiin ja kaksinkertainen riski haitalliseen päihteiden käyttöön nuoruudessa. Suomessa ainakin 80 000 lasta elää perheissä, joissa toisella tai molemmilla vanhemmilla on vakava alkoholiongelma. Alkoholin käyttö on syynä joka neljanteen lastensuojelun toimenpiteeseen.

Perheissä koetut päihdehaitat ovat yksi niistä riskitekijöistä, joiden on todettu olevan yhteydessä sosiaali- ja terveyshaittojen kasautumiseen ja huono-osaisuuden periytymiseen sukupolvelta toiselle. Päihdeongelmista kärsiville on muita harvemmin peruskoulun jälkeinen koulutusta, ja he elävät muita useammin toimeentulotuen varassa. Lisäksi heillä on useammin terveys- ja mielenterveysongelmia ja suurempi riski kuolla ennenaikaisesti. Siksi on erityisen tärkeää pyrkiä suojaamaan lapsia päihdeongelmiin liittyviltä haitoilta.

4. Alkoholin kotiinkuljetuksen erityiset riskit

Alkoholin etämyyntiin ja kotiinkuljetukseen liittyy mielenterveyden näkökulmasta merkittäviä riskejä. Ne kulminoituvat erityisesti ikärajavälön puutteisiin, alkoholin riskikäytön kasvuun ja humalajuomistilanteiden pitkittymiseen. Monissa maissa on havaittu, että kotiinkuljetusta hyödyntävät todennäköisemmin alkoholin riskikuluttajat: siksi sitä ei tulisi ottaa käyttöön. Tämän lisäksi alkoholin kotiinkuljetus on kansainvälisesti ollut erityisesti nuorten suosiossa. Muutosesitys voi kääntää nuorten parissa tapahtuneen positiivisen kehityksen alkoholinkulutuksessa kielteiseen suuntaan.

Tutkimusten mukaan pikatilaukset mahdollistavat juomisen jatkamisen sen jälkeen, kun juomat ovat loppuneet. Australialaisessa tutkimuksessa viidennes kotiinkuljetusta käyttävistä kertoi tämän olevan syy palvelun käyttöön. Tutkimustiedon mukaan saman päivän pikälähetystä hyödyntävät erityisesti alkoholia riskitasolla kuluttavat, minkä vuoksi erityisesti niitä ei tulisi mahdollistaa.

5. Taloudelliset vaikutukset

Esitys on myös selvästi ristiriidassa hallituksen tavoitteiden kanssa edistää työllisyyttä, hyvinvointia ja tasapainottaa julkista taloutta. Mielenterveyden häiriöt maksavat Suomelle yli yksitoista miljardia vuodessa: merkittävä osa näistä kustannuksista on seurausta alkoholin riskikäytöstä tai alkoholihäiriöistä.

Alkoholin käytön lisääminen kasvattaisi sote-sektorin kuormitusta erityisesti jo valmiiksi kriisiytyneillä alueilla kuten lastensuojelussa, aikuissosiaalityössä, mielenterveys- ja päihdepalveluissa sekä päivystyksissä. Alkoholin käytön kustannukset julkiselle terveydenhuollolle ovat jo nyt yli miljardi euroa vuodessa ja työnantajille vähintään 500 miljoonaa euroa menetettynä työpanoksena ja tuottavuutena.

Kustannuksia voidaan pienentää mielenterveysvaikutuksia huomioivalla alkoholipolitiikalla. OECD:n vuonna 2021 tekemien laskelmien mukaan Suomen BKT voisi kasvaa jopa 6 miljardia euroa (+2,3 %), jos alkoholin kulutusta saataisiin vähennettyä.

6. Hallituksen esitys tunnistaa riskit, mutta ei pysty ehkäisemään niitä uskottavasti

Hallituksen esitys tunnistaa itse lakimuutoksen riskit terveys-, nuori- ja lapsivaikutusten suhteen, mutta ei sisällä tarvittavia keinoja niiden kompensoimiseksi. Luonnoksessa esitetään hyvinvointialueiden palveluiden kehittämistä ja painopisteen siirtämistä varhaiseen tukeen ja ennaltaehkäisyyn. Tahtotila on tärkeä ja kannatettava, mutta vailla konkretiaa ja ristiriidassa sote-palveluihin ja sote-järjestöihin kohdistuvien leikkausten kanssa. Lisäksi alkoholin saatavuutta helpottavat toimet ovat jo lähtökohtaisesti ristiriidassa ennaltaehkäisyn tavoitteen kanssa.

7. Konkreettiset muutosesitykset

MIELI ry esittää lakiesityksen hylkäämistä kokonaisuudessaan.

Mikäli esitys kuitenkin etenee, MIELI ry esittää seuraavia muutoksia:

- Mikäli etämyynti ja kotiinkuljetus sallitaan, se tulisi rajoittaa vain alle 8 % alkoholijuomiin. Etämyyntiä ja kotiinkuljetusta ei tule sallia missään tilanteessa väkeville alkoholijuomille.
- Alkoholituotteiden tilauksen tekemistä on vaadittava vähintään 24 tuntia ennen toimitusta riskikulutuksen ja humalajuomisen pitkittymisen ehkäisemiseksi.

- Edellisen lausuntokierroksen jälkeen poistettu vahvan sähköisen tunnistautumisen velvoite on palautettava lakitekstiin.
- Seuraamusmaksu palautettava aiemman esityksen tasolle (20 000 euroon nykyisestä 1 000 eurosta).
- Alkon yksinoikeus yli 8 % juomien myynnissä on säilytettävä hallitusohjelman mukaisesti. Alkon kansanterveydellinen tehtävä ja asema ei saa heikentyä.
- Alkoholijuomien markkinointi verkossa ostohistorian tai muiden ostosten perusteella on kiellettävä erikseen. Väkevien juomien mainonta on pidettävä mahdollisimman rajoitettuna. Alkoholimainonnan rajat ylittävät vaikutukset lapsiin ja nuoriin on arvioitava realistisesti digitaalisessa ympäristössä.
- Toimituksia tekevien työntekijöille on luotava turvalliset olot kieltäytyä luovutuksesta tilaajan iän, päihtymystilan tai välitysepäilyn vuoksi.
- Toimittajilla tulee olla velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, jos toimitustilanteessa havaitaan lapsiin kohdistuvia haittoja. Toimittajille on edellytettävä riittävä koulutus toimitustilanteissa havainnoitavien riskien tunnistamisesta.
- Esitykseen on sisällytettävä laajempi yhteisvaikutusten arvio, jossa huomioidaan sosiaaliturvaan, sote-palveluihin ja järjestöavustuksiin kohdistuneiden leikkausten ja alkoholin saatavuutta lisäävien toimien yhteisvaikutukset, erityisesti lasten, nuorten ja haavoittuvien ryhmien kannalta. Päätöksenteossa on tunnistettava mielenterveysvaikutukset yhtä tärkeinä kuin taloudelliset ja kilpailulliset tavoitteet.
- Lakiesityksen toimeenpanon yhteyteen on kirjattava konkreettinen suunnitelma ennaltaehkäisevän työn sekä päihde- ja mielenterveyspalveluiden vahvistamisesta ja sille varmistettava riittävä rahoitus ja resurssit.
- Alkoholihaittojen ehkäisy, kansanterveyden turvaaminen ja mielenterveyden edistäminen tulee asettaa alkoholilainsäädännön uudistuksen ensisijaiseksi tavoitteeksi.

8. Yhteenveto

Esitys nykyisessä muodossaan lisää alkoholin saatavuutta, kasvattaa kulutusta ja siitä seuraavia haittoja, kuormittaa sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä lisää riskejä erityisesti lapsille, nuorille, perheille ja riskikäyttäjille. Sitä myötä esitys luo huomattavia riskejä väestön mielenterveydelle ja sen heikentymiselle.

MIELI Suomen Mielenterveys ry

Sari Aalto-Matturi, toiminnanjohtaja

sari.aalto-matturi@mieli.fi, +358 400 508 234

MIELI Suomen Mielenterveys ry

Julia Sangervo, asiantuntijapsykologi

julia.sangervo@mieli.fi, +358 40 486 5468

Sangervo Julia

MIELI Suomen Mielenterveys ry